

הארץ



הספרייה בטרניטי קולג' בדבלין. הגישה למאמרים עדיין עולה כסף, והרבה צילום: STLJB / shutterstock

הקצה

היא גנבה מאמרים כדי להנגיש את המדע לכולם. האם צריך להעניש אותה?

האתר הפיראטי Sci-hub חולל מהפכה באופן שבו הקהילה המדעית והרפואית משתפת פעולה. כעת המייסדת שלו, אלכסנדרה אלבקיאן, מתייצבת למשפט

התראות במייל

ברי דנינו

22 ביוני 2022



לפני עידן האינטרנט, כתביעת מודפסים היו הדרך הטובה ביותר לפרסום מאמרים ומחקרים בעולם האקדמי. אך להדפסת כתביעת יש עלויות גבוהות, וטבעי היה לגבות תשלום תמורתם. עם המעבר לעולם הדיגיטלי, עלות הפצת המאמרים הפכה לכמעט זניחה. אף על פי כן, כדי לקרוא מאמר אחד, למי שאינו מחזיק במינוי לכתב העת, יש לשלם כיום כ-30 דולר. למה? ככה. מערכת גביית התשלומים נותרה כשהיתה בעבר.

האם כתבי העת המדעיים שותפים לרייזינג המחירים? לא ולא. האם הם



המניע העיקרי לכתיבה מדעית, כמו גם לעבודת העורכים המבצעים את ביקורת העמיתים, הוא סקרנות אמיתית. את רוב הרופאים באמת ובתמים מעניין לבחון תוצאות טיפולים המוצעים לחולים. לכך יש להוסיף גמול עקיף כגון יוקרה, מעמד וקידום אקדמי המתבסס על מספר המאמרים שפורסמו, שבהיעדר קריטריונים מדידים אחרים, מהווה גם את אחד התנאים לקידום במחלקות הקליניות.

אם כן, מדוע מקבלים כתבי־העת המדעיים זכות בלעדית לגבות תשלום עבור גישה למידע? התשובה המשפטית היבשה היא שכותבים מעבירים את זכויות היוצרים לעיתון. תשובה אפשרית אחרת היא שכותבים מעדיפים לפרסם את מאמריהם בכתבי־עת "יוקרתיים", שהתשלום עבורם אינו אלא שריד מתקופה מפוארת יותר.

כיום, יותר ויותר כתבי עת פונים לדרך אחרת. אחת המגמות הבולטות בעולם הפרסום המדעי בשני העשורים האחרונים היא מעבר לגישה פתוחה (Open Access), שבמסגרתה כתבי עת מאפשרים קריאה במאמריהם ללא תשלום. שיטת הגישה הפתוחה מטילה את "דמי הטיפול" במאמרים על הכותבים עצמם. סכום זה מתחיל בכמה מאות דולרים ועשוי להגיע ל-2,000 דולר. עלויות גבוהות אלה עלולות להגביל כותבים ממדינות עניות לשלוח מאמרים לכתבי עת מסוימים, אך במקרים רבים מעניקים כתבי העת פטור מדמי טיפול או הנחה משמעותית. יתרה מכך: ברוב המקרים, כמעט כל דמי הטיפול משולמים בידי קרנות המחקר של בית החולים או האוניברסיטה.

להפצת הידע יש סיבות טובות. עולם הידע המדעי לא נשאר באקדמיה, אלא יש לו יישומים מעשיים. במקצוע הרפואה, סקירות רפואיות של תיאורי מקרה (Case reports), תיאורי סדרת־מקרים במחלות ומצבים נדירים (Case series) וניסויים קליניים, מסייעים כולם בקבלת החלטות על טיפול בחולים על בסיס יומיומי. כאשר כתב עת מקצועי מציב סביבו חומת תשלום יקרה, הוא מונע מבתי חולים במדינות עניות גישה למאמרים ונוגד את אחד העקרונות הבסיסיים ברפואה, שלפיו הזכות לשירותי בריאות הינה זכות בסיסית לכל אדם והגישה אליהם צריכה להיות שווה לכל.

על קושי כזה סיפר רופא מפרו, שפירסם בכתב העת Lancet טור ובו תיאר את



יחדו לעומקם של דברים, המידע שהוצג בהם היה מלא ניגודי עניינים מפני שמומנו בעיקר על ידי תעשיית הפארמה, ואין לו מקורות מימון למינוי לעיתונים".

אותו רופא התלבט אם להשתמש בשירותים שמעניק אתר לא־חוקי. הנושא של גישה פתוחה נידון באקדמיה זה שנים, אולם שינויים בעולם האקדמי מתרחשים לאט מטבעם. את אחד השינויים הבולטים בתחום בשנים האחרונות אפשר לזקוף לזכות האתר Sci-Hub.se. אתר זה מאפשר גישה כמעט לכל הספרות המדעית והרפואית, מכל העולם, לכולם — ובחינם. הוא הוקם לפני עשור בידי אלכסנדרה אלבקיאן, מתכנתת מקצועית שהצליחה לפרוץ את חומות התשלום של אתרי המו"לים המדעיים. מאז הקמתו נתבעה אלבקיאן לא פעם, ולנוכח הקנסות הגבוהים שהושטו עליה נאלצה לעבור לרוסיה.



אלבקיאן. תתמודד לראשונה עם הטענות נגדה צילום: Alexandra Elbakyan

Sci-Hub לא חיכה לעולם האקדמי שישנה את דרכיו. הוא יישם את רעיון הגישה הפתוחה בעצמו. האם הוא הייצוגי למגמת העלייה של פרסום בשיטת



אחרי הקמת האתר, 45% מהמאמרים כבר התפרסמו ללא תשלום.

ממחקר שפירסם דניאל הימלשטיין מאוניברסיטת פנסילבניה ב-2018 עולה כי Sci-Hub מאפשר גישה כמעט לכל הספרות האקדמית. אלבקיין, מתכנתת אלמונית מקזחסטן, שינתה תוך שנים ספורות את מפת הידע העולמית עבור סטודנטים עניים ורופאים בעלי אמצעים כאחד, והעניקה לאנשי מקצוע מאפריקה, אסיה ואמריקה הלטינית, גישה שוויונית לספרות המקצועית.

ניתן לטעון כמובן ש-Sci-Hub פשוט גונב — וגונב תוכן יקר. כדי להשיג את קובצי ה-PDF של המאמרים פעל האתר בשיטות מפוקפקות, שבמסגרתן כנראה נגנבו סיסמאות של אנשי אקדמיה במתקפות פשיננג. וכששמות משתמש וסיסמאות פרוצים נמצאים בידיים עברייניות, גם אם כביכול "מטרה טובה", הם עשויים בהמשך להתגלגל לידיים אחרות עם מטרות פחות ראויות.

אין פלא שאלבקיין ניצבת מול לא מעט תביעות. ב-2017 דווח על שתי תביעות שבהן הפסיד האתר שייסדה. באחת מהן, נדרש האתר לשלם כ-5 מיליון דולר לחברה האמריקאית לכימיה; ובשנייה, לשלם 15 מיליון דולר למו"ל המדעי Elsevier. אלבקיין לא שילמה את החוב, ובהודעה שמסרה באחרונה, טענה כי היא כלל לא היתה מודעת לתביעות רבות שהוגשו נגדה בחו"ל.

ואולם, כתב העת Nature דיווח שאלבקיין נוטה לשנות את יחסה למבול התביעות המשפטיות, וכי בכוונתה להתמודד לראשונה עם הטענות נגדה בבית המשפט. הפעם התביעה מתנהלת בהודו, הצרכנית השלישית בהיקפה של שירותי האתר. עורכי־דינה של אלבקיין, שמייצגים אותה בחינם, טוענים שבהודו הגבלות זכויות היוצרים אינן ניתנות ליישום כאשר מדובר בחומר הדרוש למדע ולהוראה. ההגנה מתבססת על סעיף מפתח בחוק זכויות היוצרים המקומי, שאיפשר בעבר למוסדות חינוך לשכפל באופן חוקי טקסטים וספרות אקדמית לטובת הוראה.

זו גם נקודת המוצא שעליה מבוסס האתר. בהיבט האתי, ראוי שידע מדעי יהיה ראוי וזמין לכול. הפתרון כבר קיים בלא מעט כתבי עת המבוססים על עקרון הגישה הפתוחה.

מובן שגניבה אינה הפתרון היחיד. פתרון אחר קיים למשל בכתב העת היוקרתי England Journal of Medicine, מעט החודש הרגוע לסירוח



בהתאם להחלטת העורכים (עם פרוץ מגפת הקורונה, למשל, כל המאמרים הקשורים בנגיף היו פתוחים לקריאה חופשית).

מגמה נוספת בעולם הפרסום האקדמי, החופפת במידה מסוימת את התפשטות הגישה הפתוחה, היא שיטת ה-Pre-print: אתרים ללא מטרות רווח מאפשרים גישה לטיוטות של מאמרים. אתרים אלה, שאמנם לא מאפשרים ביקורת עמיתים אלא בעיקר הערות ומשוב, זוכים לפופולריות גוברת. הם מאפשרים הפצה מהירה של מידע, ומעודדים שיתוף פעולה בין חוקרים. עם זאת, השימוש בהם עדיין פחות נפוץ במדעי החיים וברפואה, ובעיקר קיים בעולמות הפילוסופיה, כלכלה והיסטוריה.

יש לא מעט סימני שאלה לגבי ההצדקה האתית של Sci-Hub. אולם, רבים יסכימו שמחקר הממומן מכספי ציבור צריך להיות נגיש לכול. מגמת הגישה הפתוחה נמצאת בעלייה מתמדת, וניתן רק לקוות שאתרים פיראטיים כבר לא יהיו מקור הידע העיקרי של הקהילה הרפואית והמדעית.

הכותב הוא אורתופד ילדים ומרצה בבית הספר לרפואה באוניברסיטת תל אביב

Recommended by

כתבות נוספות שעשויות לעניין אותך



ממומן

ggl-bigshot.com / חלוץ
הביטקוין הישראלי: "זן חדש של מטבעות



ממומן

Vortex.co.il / ניסיתם
כבר הכל? ההמצאה הזו תגרום לכם להפסיק



מגזין / "אמא גידלה כמה
פרופסורים ברמה עולמית"



מגזין / איילת שקד רגישה,
מענטשית וחברה טובה. אז מה?



ממומן



ממומן





ממומן

**כלכליסט / מדוע פינוי
שדה דב אורך כ"כ
הרבה שנים בזמן שאותו**



ממומן

**/ Investmaster.co.il
סטנדרט חדש של
מתחם, המשלב מסחר**



מגזין / דנדן בולוטין



מגזין / פינת ליטוף

תגובות

להוספת תגובה
מזוהה

לבחירת השם
כנינוי קבוע

שם

הזינו שם שיוצג באתר

תגובה

משלוח תגובה מהווה הסכמה לתנאי השימוש של אתר הארץ

שלחו

▼ **מהאחרונה לראשונה**

סדרו את התגובות

09:19 **דני ירושלים**

72

2 4

קדושה! זה הרי אבסורד שמרבית העבודה על פרסומים מדעיים היא של המדענים, שכותבים את התוכן, ששופטים עמיתים, שעובדים בעריכה וכו', ומן הסתם עושים זאת כחלק מהעבודה הכללית שלהם ומתוגמלים על ידי מוסדות פרטיים או ציבוריים, אבל לא על ידי המו"לים שלמעט שרתי עריכת לשון לא עושים מאומה. במובן זה, יש כאן תיקון של עיוות עמוק. בעידן שבו הכל און-ליין, כל המחשבה על פרסום מדעי מצריכה רביזיה

דווחו כפוגעני

הגיבו



כל הכבוד לשרות זה. הסחטנות של מונופוליסטי הוצאות לאור של כתבי העת המדעיים מזמן עברה כל פרופורציה. כל מי שמעוניין לפרסם נזקק לשלם תשלום הרבה יותר גבוה משמצוין פה. גם ביקורת עמיתים על המאמר מבוצעת בהתנדבות מלאה ע"י מדעים. הצרה היא שהאקדמיה בוחנת מדענים וחורצת גורלם על פי פרסומיהם ולכן נוצרה תלות מלאה בהוצאות אלה וכולם נכנעים לתכתיבים שלהם

הגיבו

דווחו כפוגעני

70

חוקרת 08:13

4 1

הכתבה הזו קצת מוזרה, במובן זה שהיא מגבילה את כל השיח לכתבי עת רפואיים וכאילו העיסוק בעניין הוא רפואי.

סוגיית כתבי העת והפרסום האקדמי נוגעת לכל האקדמיה, ובמידה רבה היא חריפה הרבה יותר עבור מדעי הרוח מאשר עבור המדעים האחרים. בתחומי הרפואה והמדע מחקר מתבסס על בסיס גרנטים עתירי תקציב, שעבורים להשקיע 2000 דולר בפרסום אופן אקסס זה לא סיפור רציני.

במדעי הרוח, לעומת זאת, לרוב החוקרים אין גרנטים בכלל. רק השכר שאותו הם מקבלים. עבור חוקר צעיר במדעי הרוח, אין תקציב לפרסם בשיטת "pay to publish". במקביל, גופים רבים מתחילים לדרוש פרסום אופן אקסס כדרישה. התוצאה היא שחוקרים רבים נשארים תקועים בלי יכולת לפרסם באופן משמעותי את המחקר שלהם.

הגיבו

דווחו כפוגעני

69

ישראל ישראלי ★ 07:12

5 1

רק מהאיחוד האירופי תבוא הישועה. שכבר מזמן שברו את המונופול האמריקאי ובנו רשת של עיתונים שבונה מוניטין מהר מאוד. גם נושא הדירוג וה"חשיבות" של עיתונים לחוקרים צריך לעבור רוויזיה, כי הם רוכבים העיקר על המאה הקודמת ולא הנוכחית.

הגיבו

דווחו כפוגעני

68

דניאל א.. 05:54

14 2

הגנבים היחידים הם ההוצאות לאור. מי שמממן את המחקרים זה הציבור, מי שמבצע את המחקרים זה נציגי הציבור. זו גנבה שחברה פרטית מרוויחה כסף מהסיפור הזה ולא מנגישה את המידע לכולם.



67

05:12 ★ מייג'ור טוקבק

3 לייב 1 יוק

זה לא מוסרי לגנוב
אבל גם בחסות מונופול, זה לא מוסרי לגנוב
הפתרון יהיה כמו בשירותי בסטרימינג מוזיקה למיניהם. אני כבר לא מכיר מישהו שמוריד
שירים, באופן לא חוקי. היום זה זול וזמין להקשיב למוזיקה מגוונת. כל המשפחה שלי מנויה
בדיזר במחיר של 30 שקלים.
הדבר הזה יקרה גם עם שירותי סטרימינג של סרטים וסדרות, פשוט כי הם יבינו שאנשים
לא ישלמו כל כך הרבה ואותו הדבר גם עם מאמרים אקדמיים.
צריך לשלם, אבל מחיר שפוי ושווה לכל נפש.

דיווחו כפוגעני

הגיבו

05:40 ★ עופר. ← מייג'ור טוקבק



0 לייב 8 יוק

כל פעם שפתחת יוטיוב והקשבת לשיר, הופ - הורדת באופן לא חוקי.
רק הפלטפורמות משתנות.

דיווחו כפוגעני

הגיבו

06:50 ★ צפירי כהן ← מייג'ור טוקבק

2 לייב 0 יוק

מעבר לכך: לפרסום בג'ורנלים עם גישה חופשית יש יתרון: קל יותר
לחוקרים אחרים לקרוא את המאמר ולכן יש סיכוי גדול יותר שהם יצטטו
אותך. Sci-Hub ודומותיה מורידה את זה בהרבה ולכן מעלה את הערך
של אותם פרסומים שמאחורי חומות תשלום.

דיווחו כפוגעני

הגיבו

08:38 ← מייג'ור טוקבק ממש לא נכון

2 לייב 0 יוק

זכות היוצרים ביוטיוב מוגדרת היטב. אתה לא יכול לשתף תוכן שאיננו
שלך בלי שיוטיוב יזהים. יוטיוב משמש עבור האומנים פלטפורמה



דווחו כפוגעני

הגיבו

יונתן ב 04:00

66

16  2 

אני בעדה, איזה רובין הוד היא. לוחמת צדק.

דווחו כפוגעני

הגיבו

אורן 02:47 ★

65

9  0 

אתר מעולה. השתמשתי בו רבות. בתור "מדען כורסה" אין לי גישה דרך אוניברסיטה, ולא אתחיל לשלם 30 דולר למאמר. אלטרנטיבה נוספת זה למצוא מאמר באתר של המחבר אם יש כזה, או לכתוב אליו אימייל מנומס ולבקש עותק.

דווחו כפוגעני

הגיבו

2 אפשרויות חוקיות 00:42

64

5  0 

1. למצוא מאמר בנבדק בביקורת עמיתים דרך אתר המו"ל - ואז למצוא ולבהוריד את הטייטה שלו מלפני שפורסם. בד"כ שינויי קטנים.
2. לבקש דרך ResearchGate או מייל קצרצר מאחד הכותבים את במאמר. מותר לשלוח בפרטי ובד"כ הם רוצים ציטוטים אז ישלחו בשמחה. (עדיף לא לכותב אחרון- הם עסוקים מדי)
מחקר נעים!

דווחו כפוגעני

הגיבו

עוד פרט 00:23

63

10  1 

כפי שציינת, התשלום עבור פרסום ב open access ממזמן מקרנות המחקר של החוקרים. קרנות המחקר הגדולות (NIH, NSF, ISF בארה"ב, בישראל) הן ממשלתיות והכספים הם כספי ציבור תכלס. כלומר, על אחת כמה וכמה שהמידע צריך להיות פתוח לציבור הרחב.

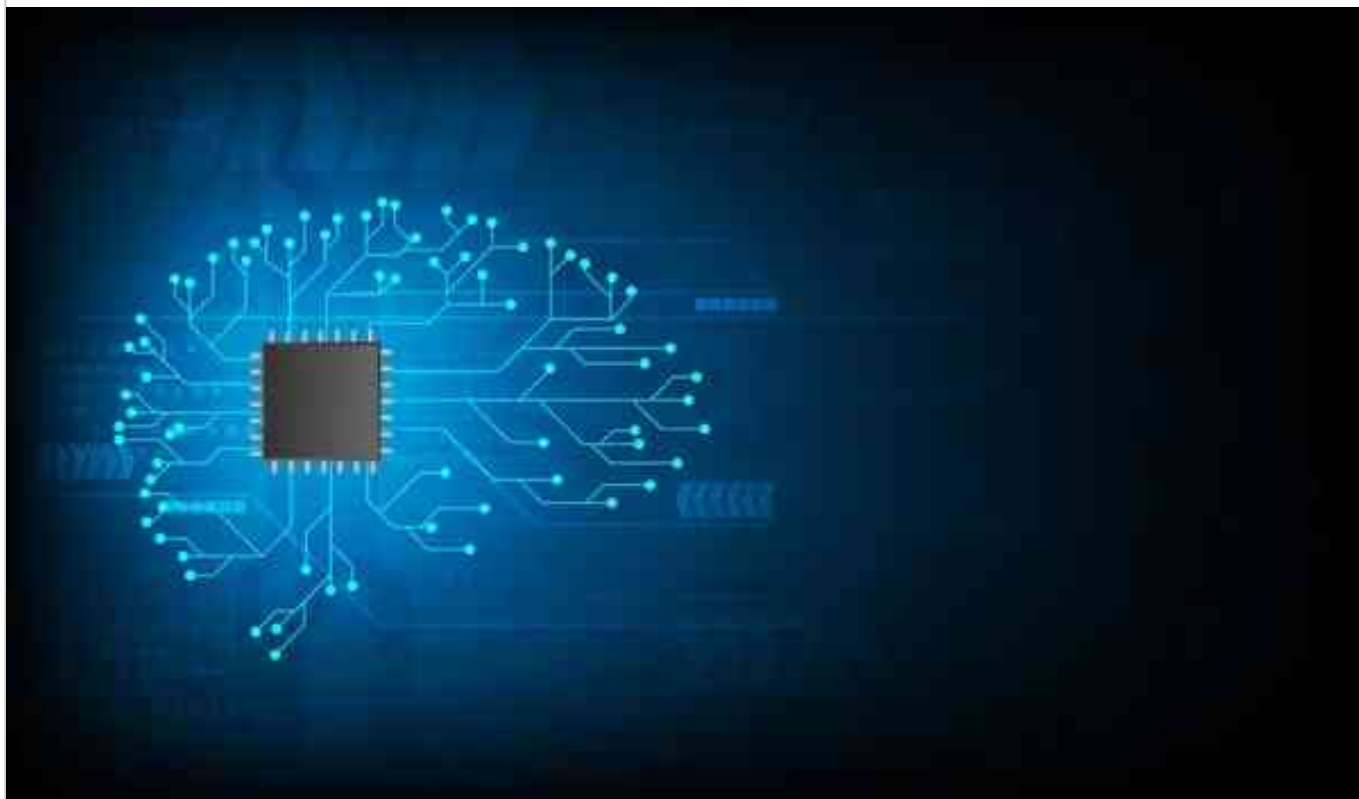
דווחו כפוגעני

הגיבו



תוכן שיווקי

מדדים של קסם



5 דברים שכדאי לדעת על "חוק מור"

תוכן שיווקי





4 חברות בחזית ענף האנרגיה הנקייה

תוכן שיווקי



4 מאפיינים של חברות בורסאיות ישראליות שנשלטות על ידי משפחות

תוכן שיווקי



רכשו מנוי

בלוגים

תנאי שימוש

צרו קשר

פרסמו באתר

שירות למנויים

להורדת האפליקציה

© כל הזכויות שמורות

